

V MĚLKÉM RYBNÍCE SE NEDAŘÍ VELKÝM RYBÁM

JAN DUŠEK

TŘETÍ DÍL CYKLU „SETKÁNÍ FÓRA OCHRANY PŘÍRODY“

Mgr. JAN DUŠEK

Na Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR spoluzaložil a vedl odbor monitoringu. Poté se stal vůdčí osobností několika významných neziskových organizací věnujících se odborné ochraně přírody a konzultantem zabývajícím se zejména implementací směrnice o stanovištích v evropských zemích.

První pokus uspořádat setkání Fóra ochrany přírody mimo Prahu byl směřován do města našemu oboru dlouhodobě nakloněnému – Olomouce. Setkání se konalo 6. dubna 2013 v prostorách Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého a sešlo se na něm 59 účastníků, aby společně diskutovali témata související se zajištěním ochrannářského managementu v chráněných územích a s problematikou ochrany stojatých vod. Po úvodních stručných prezentacích k probíraným tématům se účastníci rozdělili do diskusních skupin, ve kterých pak společně definovali silné a slabé stránky současné situace a pokusili se nastínit základy vize optimálního stavu ve střednědobém horizontu a také hlavní ochrannářské cíle v dané problematice. V tomto příspěvku jsou shrnuty závěry prezentované na závěr setkání plénu všech účastníků, které byly přehledně sepsány a jsou k dispozici na [webu Fóra ochrany přírody](#).

MANAGEMENT CHRÁNĚNÝCH ÚZEMÍ

Účastníci Fóra ochrany přírody se shodli, že v obecné rovině máme dostatečné legislativní nástroje. Znatelně ale v zákoně chybí zakotvení pojmů „předmět ochrany“ a „cíl

ochrany“, které se jinak běžně používají. Udržení nebo zlepšení stavu předmětu ochrany musí být základním dlouhodobým cílem každého chráněného území. Plány péče by měly vznikat participativním postupem při práci kolektivu odborníků na různé specializace, kteří budou čerpat z připomínek a poznatků hospodařících subjektů a občanské společnosti. Základem pro návrhy ochrannářských opatření by mělo vyhodnocení efektivity a dopadů předchozí etapy managementu. V plánech

Plány péče by měly vznikat participativním postupem.

péče musí být stanoveny jasné cíle ochrany včetně ukazatelů (indikátorů) úspěšnosti na období platnosti plánu. Období platnosti by potom nemělo být paušální, ale mělo by být stanovováno flexibilně na základě potřeb v konkrétních lokalitách. Každý plán péče by potom měl být odborně oponován. Předmět ochrany by měl obsahovat jak deštníkové, tak i vlajkové fenomény. Reprezentativní deštníkové druhy a biotopy jsou významné zejména z hlediska managementu, vlajkové přírodní prvky potom z hlediska prezentace vůči

Aktivní ochranáři se sešli již potřetí k diskusi na setkání Fóra. Foto Jiří Křesina

veřejnosti. Plán péče musí řešit i případné střety mezi různými ekologickými nároky předmětů ochrany (např. chřástal a louky). Prozatím účastníci Fóra nemají jasno v tom, zda by předmětem ochrany měla být také samotná ochrana přírodních procesů. Podle diskutujících je pozitivní, že na hospodaření v chráněných územích stále relativní dostatek financí. Nebo lépe řečeno, není možné tvrdit, že by peněz bylo kriticky

Je klíčové ujasnění rozdělení prostředků na mandatorní výdaje a nenárokové soutěže o další prostředky.

málo, i když kvalitní hospodaření pokrývající všechny žádoucí lokality by vyžadovalo prostředky vyšší. Velmi užitečné by proto bylo zpracování analýzy potřebného optimálního finančního objemu, jejíž výsledky by ale neměly směřovat k určení minima ani maxima. Interpretace takové studie by vyžadovala velmi vysokou opatrnost proti případnému zneužití.

Problémem ochrany přírody je zacílení a využívání financí. Zejména projekty menšího rozsahu jsou podfinancované. Přitom důraz ze strany poskytovatelů by měl být dáván právě na podporu malých projektů zaměřených na prioritní témata a také na motivování vlastníků (včetně podpory lokálních výrobců). Pro takové zadatele by finance měly být co nejsnadněji

přístupné. U velkých zdrojů podle účastníků Fóra rozdělování prostředků neodpovídá prioritám a na realizovaných projektech je často znát překvapivě nízká kvalita práce. Realizace projektů se bohužel přizpůsobuje vždy formě dané výzvy a ne skutečným potřebám.

V otázce financování je klíčové ujasnění rozdělení prostředků na mandatorní výdaje a nenárokové soutěže o další prostředky. V případě využívání peněz pro management existují snad více než u jiných oblastí výrazné regionální rozdíly, zejména na straně jednotlivých krajských úřadů, prospěla by proto standardizace těchto výdajů.

V každém případě největší finanční zdroje investované jménem ochrany přírody nejsou v rukou ochránářů, ale rezortů zemědělství (dotace hospodařícím subjektům, např. agro-environmentální opatření), průmyslu a obchodu (rekultivace) a dopravy (zprůchodňování liniových staveb). Ochrana přírody musí silněji spolupřezkoumávat v otázkách těchto souvisejících programů a investic, a to formou rovnocenné spolupráce na jejich přípravě, hodnocení klíčových akcí a monitoringu. Alarmující je situace, kdy nejsou systematicky monitorovány a vyhodnocovány dopady a efektivita použitých ochranných opatření, a to ani realizovaných podle plánu péče, nebo tyto výstupy nejsou odborné veřejnosti známy. Tento stav plyne z dosud stále nestabil-

ního financování monitoringu potřebnosti a efektivnosti managementových opatření. Takové financování by mělo být standardní součástí veškerých dotačních programů. Na začátku dlouhodobého sledování je zásadní zjištění vstupních (referenčních) hodnot. Kvalitně nastavený monitoring s možným vyhodnocením v průběhu i na konci sledovaného období umožní věnovat se jen funkčním opatřením a určovat plochy, do kterých bude investováno, aby bylo dosaženo cílů ochrany stanovených v plánech péče. Výsledky budou pak dále promítány do následujících plánů. Do monitoringu je možné zapojit studenty i veřejnost. Fórum připomnělo možnost ustanovení patronátních skupin pro jednotlivé lokality, které by tvořily odborníci i místní dobrovolníci.

V české ochraně přírody je k dispozici dostatek odborných kapacit. Z hlediska

Musíme rozvíjet schopnost komunikace a spolupráce s vlastníky pozemků.

odpovědnosti za provádění péče a její samotné realizace ale chybí kontinuita práce, a to jak na většině příslušných úřadů, tak ze strany hospodařících subjektů. Pohříchu neexistuje institut patrona jednotlivých zvláště chráněných území, který by se měl zřídit u odpovědných úřadů.

V době setkání nebyly s majiteli pozemků uzavírány veřejně právní dohody, které by zaručovaly kontinuitu péče, na tomto nástroji nicméně pracovala AOPK ČR. V podpoře vlastníků chybí účastníkům Fóra systémová podpora lokálních producentů (např. výrobců potravin). Obdobně si vyžaduje oficiální řešení problém likvidace a ukládání biomasy.

Chybí uspokojivé financování osvěty, je znatelný nedostatek důvěry veřejnosti v ochranu přírody. Měl by proto mnohem lépe fungovat „marketing ochrany přírody“, jasně sdělované informace veřejnosti musejí respektovat skutečné priority ochrany přírody. Zejména ale musíme rozvíjet schopnost komunikace a spolupráce s vlastníky pozemků. Standardně by měl být při prezentaci potřebnosti ochranného managementu využíván koncept ekosystémových služeb při vědomí všech limitů, které s sebou nese.

Stejně jako u dalších témat probíraných v rámci Fóra ochrany přírody narazili účastníci pracovních skupin na problém

Na Borkovických blatech je podporován samovolný vývoj lesních porostů, ale na rašelinném bezlesí je úspěch regulována. Foto Markéta Dušková

dosavadní neexistence povinného permanentního vzdělávání pracovníků ochrany přírody ve veřejné správě. Takové standardizované vzdělávání by mělo obsahovat rozvoj odborných znalostí v oboru ochrany přírody a zvýšení znalostí o tzv. „soft skills“ jako jsou komunikace s veřejností, plánování, projektové řízení apod. V případě zavedení institutu patrona chráněného území by pro tyto osoby mělo být zajištěno také speciální vzdělávání. Účastníci diskusních skupin k managementu v chráněných územích projeví zájem věnovat se dále hlouběji tématům zajištění péče o druhy s metapopulační dynamikou, ochraně říčních biotopů v kontextu stavu říčního kontinua, lesnickému managementu, problémům spojeným s působením vnějších vlivů na chráněné území a dalším.

OCHRANA STOJATÝCH VOD

Diskusní skupiny pro stojaté vody se věnovaly především problematice ochrany rybníčních stanovišť. Česká republika je zemí rybníkům zaslíbenou. Rybníky logicky slouží primárně produkci ryb, má tedy ochrana přírody právo do rybníkářského hospodaření mluvit? Podle účastníků ano a významně, protože málokterý typ stanoviště je v posledních desetiletích tak degradován, jako právě rybníky.

Rybníční lokality jsou u nás velmi početné

Zvyšování produkce ryb vede k poklesu početnosti mnoha druhů.

a stejně tak různorodé. Rybníky v krajině z ekologického pohledu částečně nahrazují převážně vymizelé mokřady. Zatím takto ještě fungují (i jako refugia pro mnohé vodní a mokřadní druhy), ale zvyšování produkce ryb vede k poklesu početnosti mnoha druhů živočichů a vodních rostlin, můžeme pozorovat i regionální vymírání. Dochází také ke zhoršování kvality vody, včetně dalších efektů na úrovni povodí (zanášení a eutrofizace toků). Hospodáři dávají důraz na kapra jako stěžejní produkt, který má však zásadní vliv na celý ekosystém. Stále populární je také chov polodivokých kachen. V rámci péče o rybníky dochází mnohde ke zhoršení morfologie rybníků, na mnoha nádržích chybí litorální porosty a odbahňování často nebere ohledy na potřeby jiných organismů než ryb. Tato alarmující situace je ale vzhledem k charakteristikám postižených organismů

naštěstí vratná. Máme dostatek základních znalostí pro aplikaci ochranných opatření, která by mohla vést k nápravě, i když procesy v hypertrofních vodách nejsou zatím dostatečně popsány. Klíčové

je často pouze formální. Ani v chráněných územích navíc nemáme vždy dostatečně specifikované předměty a cíle ochrany stojatých vod, tyto popisy je třeba doplnit i za cenu aktualizace plánů péče

*Některé ze Stružnických rybníků na Českolipsku mají charakter přírodního mokřadu.
Foto Jan Dušek*

je, aby bylo eliminováno lokální vymírání a významné populační úbytky. Toho lze dosáhnout, jen budou-li (obdobně jako v minulosti) existovat diverzifikované soustavy rybníků s různými funkcemi, která podporují široké spektrum organismů. Na základě odborné diskuze musíme také vypracovat postupy pro hospodaření na lokalitách postižených přítomností invazních druhů (jako jsou karas stříbřitý, střevlička východní nebo sumec americký), abychom omezili jejich další šíření a ochránili ohrožené druhy.

Odborná správa rybníků by měla být zajištěna vysoce erudovanými specialisty vzdělanými i v problematice ochrany přírody. Pomoci může efektivní přenos zkušeností, zřízení databáze příkladů dobré praxe a dopracování aplikovatelných metodik. Stejně jako u jiných opatření je třeba důsledně analyzovat reakci ekosystému a jeho složek na aplikovaný management. Dobrým předpokladem pro ochranu rybníků v ČR je fakt, že existuje zákonná opora ochrany stojatých vod. V praxi se však potýkáme s tím, že nefunguje dodržování a vymáhání zákonů, ochrana

nebo i revize vyhlášovacích předpisů. Přidáme-li nízké odborné zázemí obecních úředníků, je příčin neblahého stavu popsán již dostatek.

Diverzifikovaná vlastnická struktura je současně pozitivem (absence monopolu s doprovodnými negativními jevy) i negativem (příliš mnoho zájmů a potřebného dohadování). Rybářská lobby je silná a ekonomické zájmy jsou pochopitelně velmi zásadní. Ochrana přírody navíc vyniká slabou komunikací s rybníkáři a nere-

Při využívání rybníků by měly být harmonizovány zájmy ekonomické, rekreační a ochranné.

spektováním jejich motivů a východisek. Při plánování managementu musíme více vnímat problém také očima druhé strany a usilovat o konsenzus s hospodáři. Bylo by dobré vhodně motivovat rybáře, realizovat společnou kampaň ohledně spotřebitelských preferencí a zavést případně označení pro produkty (ryby), které pocházejí z chovů šetrných k přírodě.

Nevyužíváme ani potenciál spolupráce s dalšími resorty, měli bychom spolupracovat na dlouhodobých vizích rybníkářství v ČR. K praktickému plánování potřebujeme kategorizaci typů rybníků a definování cílů ochrany přírody pro jednotlivé kategorie. Při způsobu využívání rybníků by měly být harmonizovány zájmy ekonomické, rekreační a ochranné. Musíme lépe porozumět vlivu novodobých managementových postupů v rybníčních ekosystémech. Podle diskutujících bychom

Hlavním cílem by mělo být prosazení elementárních zásad mimoprodukční funkce rybníků.

měli podporovat uzavřený cyklus produkce ryb. Velké subjekty by měly využívat rotaci způsobů obhospodařování a fází zazemňování rybníků.

Hospodařícími subjekty na některých cenných rybnících by mohly být nevládní organizace. Státní organizace by potom měly nastartovat a udržovat extenzivní hospodaření na rybnících ve svém vlastnictví a prezentovat je jako příklady dobré

potřeba respektovat mimoprodukční funkce, i v ekonomicko-právních vztazích s uživateli. V zákoně o rybářství by měly být mimoprodukční funkce rybníků zakotveny a definovány by zde měly být nepůvodní druhy.

V ČR je k dispozici dostatek dotačních prostředků orientovaných na rybníční hospodaření, a to včetně těch, které mají sloužit primárně zkvalitnění přírodního prostředí. Přestože u rybníků podpořených z takových dotačních programů existuje možnost kontroly hospodaření, jsou dotace využívány podle účastníků Fóra často nesmyslně, chybí faktická kontrola po realizaci investičních akcí a jejich následná udržitelnost. Státní organizace nestíhají kontrolu ani u vlastních rybníků.

Dotační tituly by měly být nastaveny tak, aby reálně podporovaly ochranu rybníků. Smysluplné dotace by měly být směřovány také na drobné revitalizace vodních biotopů propojené s existujícími rybníky. Z hlediska podpory biodiverzity má smysl budovat spíše menší a mělčí tůně, případně plně slovitelné nádrže, čemuž by mělo odpovídat nastavení hodnocení příslušných dotačních

podobu těchto dotačních titulů ovlivnit a iniciovat vznik cílených dotací. Hlavním cílem by zde pak mělo být prosazení elementárních zásad mimoprodukční funkce rybníků. U produkčních rybníků je třeba prosazovat funkční mozaiku na krajině úrovni a snažit se uplatňovat ochranné podmínky při odbahňování v rámci řízení při povolení zásahů.

Rybníky nejsou v krajině jen pro vodní a mokřadní organismy, mají řadu dalších funkcí (rekreace včetně lovu, retence vody ad.), argumentace jejich ochrany se nemusí odvíjet od výhradně ochranných tezí. Různé ekosystémové služby je ale při prezentaci třeba dobře argumentačně propojovat.

Rybníků si ve společnosti obecně vážíme, a proto jim určitě nehrozí akutně zánik. Podle účastníků setkání roste mezi obyvatelstvem potenciál k ochraně malých vod a mokřadů, je zde ale malé obecné povědomí o problému, jakkoli si každý může všimnout, jak jsou produkční rybníky špinavé. Bohužel dnes už prakticky chybí dobré příklady. Nezbyvá tedy než zvýšit obecné povědomí veřejnosti o problematice rybníků, medializovat nejaktuálnější problémy a vysvětlit význam rybníků. Je třeba využít pozitivního postoje veřejnosti k rybníkům pro spolupráci při jejich ochraně.

Také účastníci diskusních skupin ke stojatým vodám dali dohromady další podněty k detailnímu řešení, jako jsou problémy s chovy polodivokých kachen, problematika invazních druhů, dopady různých způsobů odbahňování a řadu dalších.

ZÁVĚREM

Třetí setkání Fóra ochrany přírody ukázalo, že během moderovaných diskuzí lze i během jediného dne dospět k velice konkrétním závěrům, které se opírají o dlouholeté zkušenosti účastníků. S výstupy účastníci dle svých možností dále pracovali, i když mnohé zůstalo neuchopeno a na celkové situaci se dodnes mnoho nezměnilo. Na setkání navázal v červnu 2013 speciální workshop věnovaný problematice rybníků, o kterém bude v následujícím čísle zvláštní článek.

Je to přijatelná cena za zvýšení produkce kapřího masa? Foto David Pithart

praxe. Často bude proto potřeba revidovat výběr hospodařícího subjektu, vzhledem k prioritám v lokalitě nemůže být jediných kritériem výše nájmu. Při nakládání se státním majetkem je v případě rybníků

titulů. Zvláštní podporu si zaslouží rekreační a vodohospodářské rybníky, které nejsou primárně určeny k chovu ryb.

Více soustředit bychom se měli na roli dotací do produkčního rybářství, pokusit se